

proměny v letech 1680–1780 jsou mu dílem působení myšlenek, které hýbaly lidmi a věcmi. Osvícenců bylo zprvu snad tisíc, ke konci již několik miliónů. Myšlení působí na proměnu věcí, nejdříve ovlivní vrcholky společnosti a proniká pak do hloubky. Při takovém výkladu působí ovšem celek značně nesystematicky a nesouvisle. Změny ve výrobě jsou projednávány až na dalším místě po politických změnách na mapě Evropy, demografickém vzestupu, pronikání osvícenské ideologie atd. Takový výklad umožňuje i jistý voluntarismus, jemuž se autor ani příliš nebrání a podle svých sympatií nebo antipatií uděluje své pochvaly nebo pohany (str. 185: „... Vítězství Fridricha II. jsou vítězstvími inteligence nad barbarstvím“; str. 177: „... Pozdější konstituce polského národního státu byla přijata po předchozí destrukci politického systému, odpovídajícího na Západě desátému století“).

Pochybností vzbuzuje i Chaunuho přílišné zvýraznění rozdlův v sociální a politické struktuře Západu a Východu, ve vztahu státu a jeho obyvatel stírání skutečnosti, že v obou zónách šlo o týž třídní vztah feudálů a poddaných. Vysvětlení větší váhy vrchnosti na Východě by bylo třeba hledat spíše v převaze robotního dvora, který tam určoval charakter poddanských poměrů, zatímco na Západě převládal rentovní systém. Nápadně francouzsky zaujaté hledisko projevuje autor na více místech. Zdůrazňuje např., že v letech 1663–1664 zachránily střední Evropu před tureckou záplavou francouzské pomocné sbory v bitvě u Sv. Gotthardu a odhodlaná obrana Benátek. Méně však podtrhuje skutečnost, že právě francouzská politika nejvíce napomáhala v pozdějších letech udržovat nad střední Evropou turecké nebezpečí a zajistila tureckému impériu další existenci na Balkáně.

Českým zemím věnoval Chaunu poměrně značnou pozornost zejména v souvislosti s demografickým růstem (znal práce L. Kárníkové a P. Horské), s hospodářským vzestupem v rámci habsburské monarchie i s barokní uměleckou produkcí (E. Denis, V. Tapié). Čechy dokonce nazval „pevným bodem“ vedle Branibor v této nestabilní části Evropy. (Jak ale nevzpomenout na plán dělení země české koruny a dokonce oddělení některých českých krajů, plánovaný Francií a jejími spojenci v letech 1740 až 1745.)

Práce napsaná s velkou erudicí a se strhujícím nadšením přináší mnoho zajímavých pohledů a přes všechny výhrady můžeme s autorem souhlasit, že také pro naši přítomnost odkaz osvícenství je jedním z nejvýznamnějších, třebaže jeho představy o možnostech spojení maxima růstu s maximem svobody přijímáme dnes již s jistou dávkou skepsy.

M. Šmerda

Endre Arató, *Kelet-Európa története a 19. század első felében* (Dějiny východní Evropy v 1. polovině 19. století). Akadémiai Kiadó (Akademické nakladatelství), Budapest 1971, 598 stran.

Akademik Endre Arató dovršil svou bohatou výzkumnou činnost na poli studia východoevropských dějin grandiózně pojatou syntézou dějin východní Evropy v první polovině 19. století. Své dílo rozdělil do osmi rozsáhlých kapitol, v nichž zachytil: 1. společenskohospodářské poměry od konce 18. do poloviny 19. stol.; 2. systém národnostního útlaku ve východní Evropě; 3. jazykové kulturní hnutí východoevropských národů; 4. národně osvobozené hnutí v Rakousku, Rusku a Prusku; 5. vliv zahraniční politiky na národně osvobozený boj balkánských národů; 6. carské Rusko pod vládou Alexandra I. a Mikuláše I.; 7. buržoazní revoluce let 1848–1849 a boje za národní nezávislost; 8. problémy osvobození poddaných a agrárních reform.

Toto prolínání různých společenských otázek, patrně z výstavby Aratóvy práce, odpovídá do značné míry nerovnoměrnostem východoevropského vývoje, který při své spletnosti opravdu jen těžko umožňuje plynule návazný výklad společenskohospodářských, národně politických a kulturních jevů. Kniha přirozeně obráží také dosavadní zpracovanost východoevropské problematiky především v maďarské vědě, jež věnovala značnou pozornost např. otázkám osvobození poddaných (srov. knihu Emila Niederhausera *A jobbágyfelszabadítás Kelet-Európában*, Budapest 1962) a národnostní otázky v Uhrách (viz dvousvazkovou monografii Endre Arató *A nemzetiségi kérdés története Magyarországon 1790–1848*, Budapest 1960), jakož i jazykové kulturnímu vývoji (tento termín velmi připomíná i pojetí našeho zesnulého akademika Wollmana o jazykové literárním obrození u Slovanů), jemuž věnovali svou pozornost

v řadě prací rovněž Arató a Niederhauser, nemluvě o práci literárních historiků, jejichž výsledky soustřeďuje výbor ze studií László Sziklaye *Szomszédaink* (Naši sousedé), Budapest 1974.

V Aratóvě knize se rovněž setkáme s východoevropskou koncepcí maďarské historické vědy, která chápe východoevropské dějiny jako souvislý celek. Jak vidíme z uplatnění této koncepce v díle Endre Arató, autor nicméně v praxi uznává různorodost východoevropského vývoje, podmíněnou již rozdílným vývojem v hlavních východoevropských monarchiích Rusku, Turecku a Rakousku, k nimž plným právem přiřazuje i Prusko. Třebaže prof. Arató se se zdarem snaží o celistvý syntetizující pohled na východoevropské dějiny, vychází především z poznání národních dějin, jež se mu přirozeně skládají v nadnárodní východoevropský celek.

Skutečnost, že akademik Arató navazuje ve své knize kriticky především na dosavadní výsledky maďarské východoevropeistiky, již zejména pokud jde o starší bádání podrobuje i nesmlouvavě přehodnocující kritice, neznamená ovšem, že by ostatní literaturu pomíjel. Právě naopak, jeho práce je založena na neobyčejně úctyhodném množství veškeré marxistické i nemarkistické produkce, přičemž ústřední místo zde zaujímá věda socialistických zemí, výsledky historiografie sovětské, polské, jugoslávské, rumunské, bulharské, maďarské i československé. Pro nás je neobyčejně čestné, že iniciativní průkopnickou úlohu při studiu východoevropských dějin přiznává především brněnské historické škole, a to nejenom starším pracím prof. Macůrka, nýbrž i novějším studiím jeho žáků a pokračovatelů. Mimořádný význam přikládá zejména iniciativě katedry historie a etnografie střední, jihovýchodní a východní Evropy na filozofické fakultě v Brně, vedené prof. Hejlem, a jejímu soustavnému badatelskému i pedagogickému úsilí na poli vysokoškolské výuky východoevropských dějin. Připomíná zde sborník *Otázky studia a výuky dějin národů střední a jihovýchodní Evropy* (Brno 1968), obsahující materiály z mezinárodní konference, uspořádané v Brně v listopadu 1967, i skripta J. Kabrdy–J. Kolečky–R. Pražáka, *Dějiny národů střední a jihovýchodní Evropy v období od Velké francouzské revoluce do roku 1918*, Praha 1963. 1966, jež označuje za první pokus o syntézu východoevropských dějin na poli vysokoškolské výuky.

Bohatý přehled dosavadní literatury zahrnuje téměř sto stran Aratóovy obsáhlé a obsázně práce. Přehled rozděluje podle jednotlivých kapitol své práce a podle jednotlivých národních historiografií, což umožňuje jejich produkci kriticky srovnávat a zvýrazňuje i badatelský vklad představitelů socialistických zemí do této problematiky.

Z jednotlivých částí Aratóovy knihy je bezesporu nejpropracovanější část třetí o jazykové kulturní hnutí východoevropských národů. S neobyčejnou akribií tu zpracovává Arató např. otázku boje za kodifikaci novodobého spisovného jazyka u jednotlivých východoevropských národů, přičemž tu odlišuje národy s významnými literárními tradicemi (Češi, Poláci, Finové) od národů, u nichž při utváření spisovné normy mělo značnou roli hledisko nářeční (Charváti, Slováci, Estonci) i národů, jež svou spisovnou normu připravovali až v 1. polovině 19. stol. (Bulhaři, Lotyšci, Albánci, Lužičtí Srbové). Do jiné skupiny řadí národy, jejichž spisovné jazyky vznikaly pod vlivem starověkých klasických jazyků (Řekové, Rumuni, Litevci) a jejichž spisovná řeč vznikala v boji s retardacním jazykem církevním (Rusové, Ukrajinci, Srbové, Slováci). I když toto pojetí může vyvolat v jednotlivostech námitky, je nesporně zajímavým pokusem vypořádat se s tak nebývale složitou tematikou. Při utváření novodobých národních hnutí pak Arató přiznává právem značnou úlohu i kultuře a umění, rozvoji národní hudby, výtvarného umění a folklóru. Zvláštní pozornost věnuje i organizaci kulturního a vědeckého života, školství, vědeckým společnostem, církvi a jejímu vztahu k národnímu hnutí.

Další znamenitě rozpracovanou částí Aratóovy knihy je otázka národně osvobozenéckého boje, v němž poukazuje na podstatné rozdíly zejména mezi sférou carského Ruska a Turecka, přičemž na rozdíl od někdy běžných názorů zdůrazňuje větší intenzitu národnostního útlaču v oblasti turecké. Proto také věnuje národně osvobozenec-kému boji balkánských národů hlavní pozornost. V tomto směru jeho obsáhlé exkurzy předcházejí i nedávno vydanou práci Niederhauserovu o balkánských dějinách 19. a 20. stol., která je zatím nejnovější maďarskou syntézou balkánských dějin. (Tato práce vyšla i slovensky pod názvem *Nepokojný pohošťov*, Bratislava 1974.) Vcelku tradiční je Aratóv výklad buržoazních revolucí let 1848–1849, jejímž pojetí u soudobých představitelů politického života v monarchii věnoval nedávno rovněž samo-

statnou monografií (*Egykorú demokratikus nézetek az 1948–1849. évi magyarországi forradalomról és ellenforradalomról*, Budapest 1971).

Aratóva kniha je tak výsledkem dlouhodobého předchozího studia, řady vlastních autorových monografií i statí, i syntézou šířeji založeného domácího maďarského i zahraničního bádání na poli studia východoevropských dějin. Je první syntézou východoevropských dějin první poloviny devatenáctého století, zpracovanou marxistickou metodou na základě rozsáhlé autorovy erudice a akribie se smyslem pro vyvážený výklad jednotlivých jevů a jejich komparatistické posouzení. Jde o příkladný vklad maďarské vědy do srovnávacího studia východoevropských dějin, o práci, jež bude na dlouhá léta základnou dalších výzkumů i podnětem, z něhož může mnoho užitečného načerpat i naše historická věda.

R. Pražák

PROTOKOLY RAKOUSKÉ MINISTERSKÉ RADY 1848–1867

Nemůže být sporu o tom, že protokoly o zasedáních ministerské rady jakožto nejvyššího výkonného orgánu státní moci tvoří jeden z nejdůležitějších pramenů k politickým dějinám nové doby. Je tomu tak, přestože v případě protokolů rakouské ministerské rady (obdobně jako u protokolů o zasedáních československé vlády) nejde ani zdaleka o tak obšírné záznamy, jaké poskytují stenografické protokoly o zasedáních zákonodárného sboru (v Rakousku v letech 1848–1849 říšského sněmu a od roku 1861 říšské rady), ve kterých je zachyceno vše, co bylo v plenárních zasedáních proslouveno.

Z tohoto důvodu byla v roce 1967 vytvořena v Rakousku za předsednictví profesora Friedricha Engela-Janosiho Rakouská komise pro vydání protokolů ministerské rady, již byl svěřen úkol, vydat tyto protokoly z let 1848–1914. Práce spojené s vydáváním této edice má vykonávat Österreichisches Ost- und Südosteuropa-Institut.

Již krátce předtím z popudu Maďarské akademie věd vyšly v Publikacích Maďarského státního archivu *Protokolle des gemeinsamen Ministerrates der österreichisch-ungarischen Monarchie* za léta 1914–1918.

Uherská strana poté předložila rakouské straně návrh na společné publikování těchto protokolů, podle něhož se měly na edici zhruba polovinou podílet oba státy, které by vydaly všechny tyto protokoly, uložené v Haus-, Hof und Staatsarchivu ve Vídni.

Rakouské ministerstvo školství tento návrh přijalo a následovalo ustavení již zmíněné rakouské komise za předsednictví profesora Engela-Janosiho. Redakce této publikace byla přenesena na univerzitního asistenta Helmuta Rumplera.

V červnu 1968 následovalo jednání v Maďarsku, jehož se zúčastnili zástupci obou stran. Zde bylo rozhodnuto, že celá edice má být vydána ve dvou sériích. První sérii tvoří *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848–1867* a druhou sérii *Die Protokolle des gemeinsamen Ministerrates der österreichisch-ungarischen Monarchie 1867–1918*. Dále se zde dospělo k dohodě, že vydání první série má být úkolem Rakouské komise pro vydání protokolů ministerské rady, zatímco vydání druhé série má být společným úkolem maďarské a rakouské strany. Maďarská komise má zpracovat protokoly od 7. února 1867 (odstoupení Belcrediho) do listopadu 1871 (nástup Andrássyho) a od října 1883 do konce monarchie. Vydání protokolů z let 1871–1883 bylo přenecháno rakouské komisi. Obě komise se dále sjednotily v tom, že již vydaný svazek, který zahrnuje období od roku 1914 do roku 1918, má být znovu vydán ve druhém, rozšířeném vydání.

Na jednání v Maďarsku obě strany zároveň dospěly k dohodě o základních otázkách ediční techniky. Bylo stanoveno, že všechny protokoly budou publikovány v plném rozsahu, bude přihlédnuto k variantám čistopisu, ke konceptům a k variantám konceptů bude přihlédnuto, ukáží-li se jako významné, apod.

V sezení rakouské komise 5. února 1969 byl Helmut Rumpfer pověřen vypracováním edičních zásad v rámci dohod učiněných v Budapešti. Tuto práci dokončil během měsíce a publikoval v úvodním svazku k edici.

Bylo rovněž stanoveno, že první série bude sestávat z šesti oddělení. I. oddělení